

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

І. В. Бортник

Кожен громадянин України проявляє інтерес до сфери освіти. Саме тому національна доктрина розвитку освіти розглядає освіту як стратегічну основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави. Історичний поступ України на початку ХХІ ст., зміцнення її геополітичного становища та зростаючий вплив у загальноєвропейському та світовому контексті роблять освіту найважливішим джерелом соціально-економічного та культурного розвитку, ефективною складовою цивілізаційного прогресу українського суспільства.

Фундаментальні та прикладні проблеми становлення і розвитку вищої освіти досліджували П. Блау, Р. Дарендорф, Д. Дудерштадт, А. Єгоршин, Г. Келлер, М. Литвинов, П. Лоранж, В. Марков, Т. Оболенська, А. Панкрухін, Е. Песоцька, В. Уколов, А. Чигасов та ін. Однак дані теоретичні аспекти створювалися на досвіді розвинених країн зі сформованою ринковою економікою, що не завжди є прийнятним до практичного застосування в умовах трансформаційного періоду розвитку українського суспільства.

Метою написання статті є висвітлення авторського розуміння сучасних особливостей функціонування ринку освітніх послуг України.

Динаміка основних індикаторів вищої освіти засвідчує, що в державі продовжується процес формування національної системи освіти. І цьому процесу сприяє удосконалення нормативно-правової бази з позиції її відповідності сучасним вимогам. У прийнятому Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти визначено основні правові засади демократичного функціонування і розвитку галузі. Щоб їх реалізувати на всіх рівнях, необхідно вжити системні послідовні дії,

досить радикальних змін у структурі, змісті та управлінні вищою освітою.

На створення належних умов для повноцінного відтворення інтелектуального та науково-технічного потенціалу молоді, удосконалення національної системи освіти, здійснення освітньої політики і стратегії спрямовуються відповідні Програми розвитку освіти в Україні.

Метою даних Програм є багатовекторне нарощування інноваційного потенціалу освіти, усунення тих перепон, які гальмують і уповільнюють її адаптацію до соціально-орієнтованої ринкової економіки, інтеграція у європейський і світовий освітньо-правовий простір, орієнтований обсяг і джерела фінансування освіти в Україні.

З 90-х рр. минулого століття підготовка фахівців у системі вищої освіти України здійснюється за ступеневою системою.

Законом України «Про вищу освіту» встановлена система освітньо-кваліфікаційних рівнів. Освітньо-кваліфікаційний рівень характеризує вищу освіту за ознаками ступеня сформованості знань, умінь і навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Законом України «Про вищу освіту» встановлено такі освітні рівні для здобуття кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем: неповної вищої освіти – молодшого спеціаліста; базової вищої освіти – бакалавра; повної вищої освіти – спеціаліста, магістра.

Відповідно до Болонської декларації, підготовка фахівців на рівні «спеціаліст» поступово скасовується і у вищій школі залишаються лише програми бакалавра й магістра. Навчальні заклади, які готують молодших спеціалістів

(технікуми, училища), запропоновано вивести із системи вищої освіти.

У системі ступеневої освіти України професійні кваліфікації вищої освіти встановлені Державним стандартом у Переліку кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Цей Перелік містить назви кваліфікацій, які згідно із Законом України «Про вищу освіту», визначаються через професійні назви робіт, що мають виконувати фахівці певного освітньо-кваліфікаційного рівня на первинних посадах. Перелік професійних назв робіт визначається на підставі вимог основного документа національної системи праці – Державного класифікатора професій України, що розроблений з урахуванням вимог Міжнародної стандартної класифікації професій.

За період становлення та трансформації ринкових відносин конкретна трансформація української вищої освіти може бути представлена такими характеристиками:

- оновилися престижність професій, що потребують вищої освіти, помічено зростання конкурсів серед абітурієнтів і чисельності студентів за всіма формами навчання;

- «старіння» професорського корпусу та значна плінність молодих викладачів зі сфери освіти в інші, більш матеріально забезпечені сфери діяльності;

- суттєво зросла потреба у підвищенні кваліфікації та перепідготовці. У багатьох ВНЗ немало заяв від студентів, що успішно навчаються, з приводу надання можливості одночасного засвоєння інших спеціальностей;

- вища освіта, з одного боку, стала масовою (світова тенденція), на що орієнтується більшість вузів України і що є характерним для переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, а з іншого – ця тенденція супроводжується функціональним безробіттям, коли без відповідної якісної підготовки людина не знаходить собі робочого місця;

- потреба в елітній освіті не лише не зникла, а ще більше зросла, що виражається в розширенні підготовки спеціалістів у провідних університетах України;

- виникли своєрідні фактичні «ножиці» між якістю масової та елітної професійної освіти, ліквідація яких потребує значного фінансового та кадрового потенціалу, що на сьогодні досить складно. В цій ситуації очевидно є необхідність переходу всієї системи вищої освіти до багатоступеневої підготовки;

- склалася концепція модернізації вищої освіти, в Україні формуються державні дослідницькі університети, університетські комплекси, що можуть забезпечити державну політику в галузі пріоритетних напрямів розвитку освіти, науки, техніки і технологій;

- підвищилися важливість і необхідність використання в навчальному процесі нових комп'ютерних інформаційних технологій як важливого засобу підготовки досвідчених спеціалістів усіх галузей народного господарства.

Слід окреслити також ряд проблем, які притаманні в даний час системі вищих навчальних закладів.

Нерівномірність дислокації, непропорційне представництво вищих навчальних закладів регіонів у загальній конфігурації мережі не в повній мірі забезпечує рівні права громадян на здобуття вищої освіти, спонукає міграційні потоки молоді.

Низька ефективність вищої освіти зумовлена зростанням витрат з розрахунку на одного студента при малочисельних контингентах студентів. Середній контингент студентів з розрахунку на один вищий навчальний заклад I–II рівня акредитації державної форми власності налічує 885 студентів, III–IV рівнів акредитації – 5310 студентів.

Необхідно вдосконалити організаційно-розпорядчий механізм формування мережі на регіональному та державному рівнях, а також систему контролю за наданням вищими навчальними закладами якісних освітніх послуг незалежно від підпорядкування. Необхідно підвищити відповідальність вищих навчальних закладів за результати діяльності власних структурних підрозділів, розташованих в інших територіальних громадах, сприяти поліпшенню культури автономії та управління, яка передбачає делегування певних повноважень при жорсткому контролі та підзвітності за результати прийнятих управлінських рішень. Слід вжити дієвих заходів на регіональному та державному рівні щодо контролю за фор-

муванням мережі, діагностики її кількісних та якісних характеристик.

Ще однією проблемою, на наш погляд, є ризикогенність української освітньої системи. Мова йде про працевлаштування випускників ВНЗ. Ефективність кадрової політики на сьогодні залежить від того, наскільки збігаються ринкові орієнтири освіти з державними інтересами, загальнонаціональними та регіональними пріоритетами. Задоволення стихійного попиту на певні спеціальності у відриві від об'єктивних потреб розвитку областей і регіонів призводить до значних диспропорцій на ринку людських ресурсів. На їх усунення спрямовується в декілька разів більше коштів, ніж на підготовку спеціалістів. Так, за даними департаменту Державної служби зайнятості населення в регіонах, збільшується кількість безробітних серед випускників вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, які отримали спеціальності за фахом економіста, бухгалтера, юриста, а набір за цими профілями у ВНЗ зростає.

В Україні сьогодні значна частина випускників педагогічних освітніх закладів не працює у школах, медичних – у закладах охорони здоров'я, інженерних – на виробництві, юридичних – у структурах МВС, випускників навчальних закладів сільськогосподарського напрямку – в аграрному секторі, незважаючи на те, що в країні не вистачає лікарів, викладачів, агрономів тощо. Низька заробітна платня, слабка соціальна захищеність випускників, з одного боку, відсутність законодавчої бази закріплення студентів, що навчаються на бюджетній основі, за певним місцем праці, з іншого боку, призводять до розпилення державних і кадрових ресурсів. Випускник, який не працює за спеціальністю протягом трьох років, практично повністю втрачає кваліфікацію. Ситуація, коли випускники ВНЗ зі студентської лави відразу потрапляють у списки безробітних, свідчить про таке:

- система гарантованого працевлаштування, що донедавна панувала, фактично «відучила» людей адекватно влаштовувати свою особисту професійну кар'єру;
- відсутність соціальних гарантій для студентів і молодих спеціалістів при працевлаштуванні зробила процес входження молодих

поколінь в ринок трудових ресурсів досить болючим;

- незначні та нестабільні темпи розвитку економіки та виробничої сфери не спонукають робітників до вирішення перспективного кадрового планування;
- відсутність довгострокових планів розвитку підприємств, психологія «виживання» практично звели до нуля спеціальну кадрову роботу: припинилася діяльність навчальних центрів, що функціонували практично на всіх великомасштабних виробництвах, які слугували базою підготовки молодих спеціалістів і «підгонки» їх під профіль і специфіку підприємства.

Спроби покласти вирішення проблеми освітньої підготовки на альтернативні навчальні заклади, які мали скласти значну конкуренцію державним навчальним закладам у плані якісної підготовки молодих спеціалістів, не завжди є успішними. Комерційні вузи виникали стихійно, не маючи необхідної матеріально-технічної бази, реагуючи винятково на кон'юнктурний попит. Це призвело до перевищення спеціалістів гуманітарних, економічних, юридичних профілів.

Відсутність знань про регіональні й обласні ринки праці, перспективи їх розвитку, неготовність керівників підприємств вирішувати кадрові питання в нових умовах, недостатній зв'язок освіти з виробництвом і бізнесом перешкоджають досягненню необхідної рівноваги між кількістю і якістю випускників ВНЗ та існуючими запитами соціально-економічної сфери.

Статистика свідчить, що рейтинг галузей знань у структурі прийому за кошти фізичних осіб очолили, як і в попередніх роках, спеціальності економічного спрямування (рис. 1) [1].

Слід зазначити, що 153 вищих навчальних заклади у 2010–2011 навчальному році готували фахівців за спеціальністю «Менеджмент організацій», 130 – «Фінанси», 124 – «Економіка підприємства», 84 – «Маркетинг» тощо.

Середній вік споживачів освітніх послуг вищої школи у 2010–2011 навчальному році становив 16–23 роки (1625,5 тис. осіб).

Рис. 1. Рейтинг галузей знань у структурі прийому до ВНЗ за кошти фізичних осіб у 2010–2011 навчальному році

Найвищою межею у віковому складі контингенту студентів було 35 і більше років – 44,3 тис. осіб.

З рис. 2 видно, що на сьогодні спостерігається стійка тенденція до зменшення потенційної місткості ринку освітніх послуг. У 2011 р. відбувся «провал», який можна пояснити переходом з 11-річного терміну навчання

на 12-річний; 2010 р. – останній випуск 11-го класу, 2012 р. – перший 12-го. Потенційними абітурієнтами ВНЗ 2011–2012 р. переважно стали випускники закладів освіти I–II рівнів акредитації. До них також можна віднести осіб більш старших вікових груп, що здебільшого вступали на заочну форму навчання.

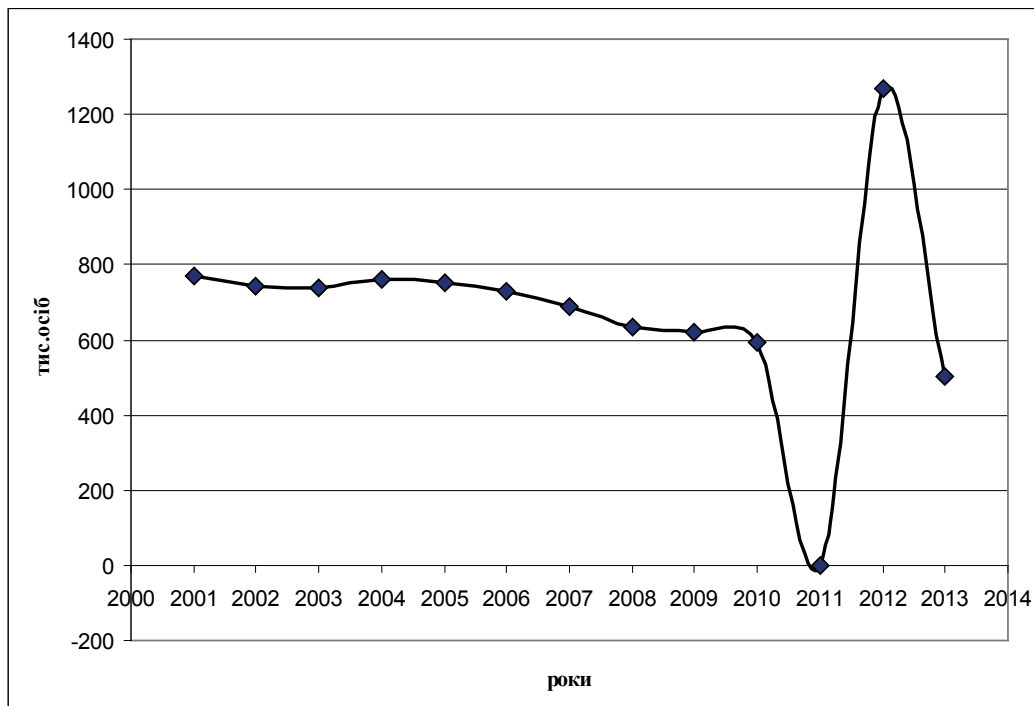

Рис. 2. Динаміка випуску загальноосвітніх навчальних закладів України

Очевидним є той факт, що поступове і неухильне зменшення місткості ринку вищої освіти спричиняє загострення конкуренції між ВНЗ.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ВНЗ повинні поєднувати в своїй діяльності принципи відповідності загальнодержавним пріоритетам і орієнтації в умовах ринкової конкуренції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта України: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання колегії Міністерства освіти і науки. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2011. – 211 с.
2. Егоршин А. П. Менеджмент, маркетинг и экономика образования / А. П. Егоршин. – Н. Новгород : НИМБ, 2008. – 624 с.
3. Економічна освіта в Україні XXI століття: стан та перспективи розвитку : зб. досліджень Консорціуму із розвитку менеджмент-освіти в Україні. – К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2011. – 114 с.

УДК 005.591.6

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ І МЕТОДИКА ВИБОРУ ПРІОРИТЕТНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ

**Г. В. Ножова, кандидат економічних наук;
І. Г. Бритченко, доктор економічних наук**

В умовах розвитку економіки в Україні розвиток інноваційної сфери набуває особливого значення. В епоху науково-технічної революції застосування наукових досягнень, розширює технічний і виробничий потенціал різних видів економічної діяльності та збільшує продуктивну силу праці, позитивно впливає на економічну діяльність суб'єктів господарювання регіону. Слід відзначити, що на сьогодні у стратегії багатьох регіонів відбувається певна переорієнтація, тобто перехід від диверсифікації конгломеративного типу і все більшого використання економічного ефекту великомасштабного виробництва до більш цілеспрямованої інноваційної стратегії, тобто конкуренції на основі досягнень науки і техніки, освоєння нового ринково середовища, яке відповідало технологічному, виробничому та регіональному потенціалу.

Управління інноваційною діяльністю є комплексною проблемою, яка пронизує всі функціональні сфери – розробку коротко-

строкових і довгострокових планів соціально-економічного розвитку регіону, наукові дослідження і розробки, нововведення. Економічне обґрунтування стратегії управління інноваційною діяльністю і методи оцінки критеріїв вибору інноваційних завдань дозволить підвищити ефективність і стабільність набувають значної актуальності в сучасних умовах розвитку економіки України.

Проблеми управління інноваційною діяльністю досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: Л. Антогюк, Ю. Бажан, А. Гальчинський, В. Геєц, В. Семіноженко, В. Ерохін, С. Ільяшенко, В. Момот та інші досліджували теоретичні проблеми регулювання інноваційної діяльності; І. Бланк, Н. Внукович, Б. Губський, А. Пересода вивчали основні проблеми розвитку інвестицій в інноваційну діяльність. Більшість праць орієнтована на окремий аналіз поточного стану інноваційної політики нашої держави. В наукових працях зарубіжних учених, зокрема Дж. Бейлі, Л. Гіт-